

For enden af Murens fald (bragt som Kroniken i Politiken 29/10 2014)

Af Clement Behrendt Kjersgaard

TYSKERNE fjernede Berlinmuren med en hast og grundighed som om den kunne slettes fra historien. Men det tomrum, som Muren gennemskar, står endnu. På bare 75 år forsvandt fra dette punkt fem historiske byer fra Europakortet: Kejserens Berlin, Weimarrepublikkens, nazisternes, Øst og Vest. De sidste 25 års prestigebyggerier knejser med demonstrativ robusthed som spredte borge i landskabet – glastårnene på Potsdamer Platz, Kanslerkontoret, Holocaustmonumentet, den amerikanske ambassade og den britiske – rejst som volde vendt mod verdenshistoriens næste flodbølge.

BERLINMUREN var en kendsgerning i skyggen af hvilken alle metaforer falmede. Så længe den stod kunne ingen roman og ingen film drømme nogen mere fantasifuld samtid op. Muren var en åben port - til nazismen, krigen, Holocaust. Muren var et troldspejl, hvor man i resterne af Anden Verdenskrig så de truende konturer af den Tredje. Europas og Tysklands deling var så bizar, egentligt *ubegribelig*, at man i årtierne efter 1945 levede i en form for dobbeltvirkelighed: på den ene side eksploderede forbrugersamfundet i velfærd og vellevned, på den anden forblev halvdelen af Europa i ufrihed og det, der måske er værre endnu: Løgn. De to virkeligheder udelukkede hinanden: Man *kunne* ikke tro på det sorgløse liv i efterkrigstidens forbrugersamfund uden at bortfejse USSR som en eksistentiel trussel. Og omvendt: Man *kunne* ikke frygte USSR for alvor uden at skamme sig over den sorgløse lykke, der i årtierne efter krigen blev en realitet i USA og Vesteuropa. Politikere og intellektuelle forsøgte at skabe en verden, hvor der fandtes en form for sammenhæng. Det var umuligt. Dels ideologisk: Øst og Vest fastholdt formelt begge modstanderens snarlige kollaps. Dels hvad angik temperament: Man kunne ikke både leve med risikoen for atomart ragnarok og samtidig lade sig forføre af det nye chartersamfund, som udstyrede efterkrigsgenerationerne i vest med en luksus, deres bedsteforældre dårligt ville have kunnet forestille sig. Man kunne ikke, men man gjorde det. Den eksistentielle trussel forhindrede ikke hverdagen. Men hverdagen kunne heller ikke vinde over supermagterne. Kampen forblev uafgjort. Historien på pause.

DA Muren blev rejst i august 1961 var det ydmygelse i sig selv: En unødvendig fornægtelse af Berlinernes menneskelighed – som var de kvæg. I Vesttyskland forsvandt nu enhver forestilling om at delingen var forbipasserende og DDR blot en midlertidig konstruktion. Det stenrige, bomstærke Vesttyskland var stadig ikke herre over sin egen skæbne. Med sin Østpolitik anerkendte Willy Brandt realiteterne og søgte en form for sameksistens med DDR. Men samtidig lod det vesttyske samfund sig hærde i konfrontationen med terroristerne i *Rote Armee Fraktion*. At komme overens med fortiden? Uoverstigeligt. At acceptere nutiden? Utænkeligt. At drømme om fremtiden? Forfængeligt. Når Kennedy erklærede *Ich bin ein Berliner*, ramte han det rent: Berlinmuren var en tilstand. Men når Reagan i 1987 anråbte Kreml: *Mr. Gorbatsjov! Tear down this wall* – forekom det i samtiden hovent og naivt. Statsmanden Kennedy havde talt sørgmodigt og solidarisk til sine venner (jeg er med jer!), Hollywoodhelten Reagan prøvede at give Moskva ordrer. Reagan havde ret, og fik det. Men i den europæiske og den tyske bevidsthed lå Muren netop ikke i hænderne på Gorbatsjov - eller Honecker eller nogen anden enkeltperson. Europæerne havde set for mange diktatorer. De evnede ikke at forestille sig 1989 før 1989. Men så trumfede virkeligheden fantasien og Muren faldt.

NÅR VESTEUEPÆERNE drømte om fremtiden var det deres egne samfund, de lagde planer for: Man diskuterede faktisk ikke hvilken afslutning den Kolde Krig skulle få. Når James Bond-filmene sluttede, var det aldrig med USSR's nederlag – tværtimod: i spionromantikken blev magtbalancen omhyggeligt opretholdt. For Bond er al moral kompromitteret; patriotisme er kun en af mange laster – og forestillingen om Sovjetimperiets sammenbrud ville forekomme ham naiv, måske endda sørgmodig – *From Russia With Love*, ikke? For europæerne var den Kolde Krig ved indgangen til 1960'erne for længst blevet de to supermagters *spil*, der reducerede kontinentets regeringschefer, britiske spioner og almindelige berlinere til umælende bønder på skakbrættet. I deres statistroller som potentielle atomkrigs ofre blev europæerne efterhånden provokeret af den Kolde Krigs banalitet. Og i 1960'erne eksperimenterede Charles de Gaulle og Willy Brandt således med hver deres kortslutning af Koldkrigslogikken: Brandt prøvede med Østpolitikken, mens de Gaulle lod sin stol stå tom i NATO og koketterede med håbet om en helt anden verdensorden, naturligvis med Frankrig i midten. Man *ville* bevæge sig videre fra den simple bipolære fejde. Men virkeligheden rokkede sig ikke. Muren stod.

AF EUROPÆERNE blev Europas deling vel oplevet mindre som resultatet af USSR's aggression end som et eksistentielt vilkår, en permanent og kollektiv straf for *krigen* (Anden Verdenskrig) og for *krigen* som europæernes arvesynd. Det illusionsløse Vesttyskland blev motoren i det nye Vesteuropa, hvor melankolien i årtierne efter 1945 var den eneste intellektuelt forsvarlige position: Hvem tør håbe det kan blive bedre, når vi ved det kan blive værre? Når den amerikanske kommentator Robert Kagan efter 11. september 2001 anklagede europæerne (med særskilt adresse til krigsskeptikerne i Tyskland og Frankrig) for at leve i det 'paradis', der kun havde kunnet blomstre under USA's beskyttende atomparaply, ramte kritikken ikke europæerne for alvor. Paradis? Var det måske ikke *os*, der i 1945 var vågnet op i ruinerne af vores egen ondskab? Før 11. september var det Europa, der var udpeget til slagmark – både for de sidste krige og den kommende – mens USA var den fredfyldte lykkeø.

DETTE er én af grundene til at studere den Kolde Krig: At disse 40 år var en så grotesk illustration af hvad det vil sige at leve i en dobbelt virkelighed, mellem verdener, mellem freden og krigen: det sorgløse forbrugersamfund vs. det forestående globale Dommedagsopgør. Fra 1945-1989 befandt Europa sig i en mellemtilstand, der i de første år var det åbenlyse resultat af krigenes ødelæggelser men i årtierne derefter udviklede sig til en eksistentiel position. Man levede på opfattelsen af, at dette kontinent var blevet *ødelagt* af historien, og derfor på en eller anden måde var hævet over (eller udelukket fra) supermagternes konfrontation. Man kunne kalde det visdom eller magtesløshed. Men for Vesteuropa var visdommen netop et resultat af magtesløsheden: Ingen kunne vinde. Sejren selv var en illusion. I 1945 endte stillingen som følger: Nazityskland havde ikke vundet, selvom tyskerne havde ofret al menneskelighed i forsøget, Storbritannien og Frankrig havde ikke haft en chance uden USA, som til gengæld måtte dele æren for Hitlers nederlag med det nu truende USSR. Alle havde tabt. Og for europæerne blev fjenden i efterkrigstiden netop ikke – som professor Ole Wæver har argumenteret for – Sovjet, men derimod: Europas egen fortid. Det var den, man frygtede; dén, man ville lægge afstand til og værgе sig imod.

DEN VESTLIGE alliance var ikke et triumferende civilisationsprojekt men en defensiv foranstaltning. Og fordi USA som et led i sin globale strategi tillod Vesteuropa at befinde sig ganske passivt under amerikansk beskyttelse slap de vesteuropæiske politikere i 40 år for selv at tage *helt* stilling til, hvordan de så på USSR: Dødsfjende eller dårlig nabo?

DET er fristende at påstå, at Europa de sidste 25 år aldrig helt har sluppet denne selvvalgte

umyndiggørelse. Men sandheden er mere kompleks. Siden 2001 har man set en 'amerikansk' dyrkelse af vestlige værdier i Europa (ikke mindst i Danmark), og i USA en 'europæisk' skepsis overfor militæraktioner og værdieksport (tydeligst under Obama). Europæerne er delt i synet på Ukraine, som på Islamisk Stat, ganske som vi var det i vurderingen af Sovjettruslen. Det handler ikke om enkelte statslederes enkeltstående beslutninger – det reflekterer, som vi også ser det herhjemme i disse uger, en grundlæggende tvivl:

DE sidste 25 år har Vesten – og Danmark – lært at føre en ny slags krige, der efterlader vores samfund nærmest upåvirkede. Skyldes det, at de foregår så langt væk? Nej: Berlin – så få timer fra København - *var* med en vis sandsynlighed stedet, hvor Tredje Verdenskrig ville bryde ud. Vi *kunne* nærmest ikke have været tættere på - geografien *burde* have gjort den Kolde Krig til danskernes på en måde, den åbenlyst aldrig blev. Det var tilfældigt at Baltikum endte bag Jerntæppet, Finland halvvejs inde i den sovjetiske indflydelsessfære og Danmark udenfor. Nogle danskere var akut og skamfuldt bevidste om dét. Mange andre var ligeglade. For nogle var Jugoslavien i 1990erne en syretest af europæernes moral, for andre, en fjern konflikt - og præcis det samme mønster gentages om Ukraine:

VI ser simpelthen ikke de samme trusler. Dele af Europa befinder sig i et langvarigt værdiopgør med islamisk fundamentalisme (Danmark, Holland, Frankrig) som dårligt eksisterer i visse andre stater (Sverige, Tyskland). Med truslen fra Islamisk Stat er det samme værdiopgør pludselig sat til diskussion i USA, hvor det aldrig har været på dagsordenen før. Ærketyperne er under opbrud: I de sidste 25 års (gen)opdagelse af de vestlige værdier er europæerne netop blevet mere 'amerikanske', og i deres nye pessimisme er amerikanerne siden 2001 til gengæld blevet mere 'europæiske'. En diskussion af krigen mod Islamisk Stat vil derfor ikke, som Kagan ville have forventet det i 2003, se de konfliktsky og naive europæere i kamp mod de brutale og realistiske amerikanere. Mens USA siden 2011 har søgt at holde afstand til Mellemøsten har Frankrig genskabt en bastant Middelhavs- og Afrikapolitik. Det er heller ikke åbenlyst, at Republikanerne er kynikere og Demokraterne idealister: Hvor Bush lovede Mellemøsten en fremtid i frie demokratier, lover Obama kun den sikkerhed fra terror, som en i princippet endeløs kampagne af fly- og droneangreb kan give.

NÅR de neokonservative efter 11. september opildnede Bush til krig for demokrati i Mellemøsten var deres trumfkort netop: Murens fald. Hvad var det for en blindhed, der havde fået Vesten til at frygte og i en vis forstand respektere USSR, når systemet bare kunne skride så modløst sammen som det skete i november 1989? Disse stemmer sagde det, der siden blev til en helt ny civilisatorisk bevidsthed blandt politikere også i lande som Storbritannien og Danmark: At vestens tendens til selvkritik havde forhindret os i at begribe vores egne værdiers universalisme. USA var *forpligtet* til bruge sin overlegenhed – både den militære og den moralske. Bush konverterede *overnight* fra cowboy til korsridder. Og han afmonterede sine kritikere, fordi han helt stjal centrumvenstrefløjens argument: Kun ved at give andre demokratiets gave ville man kunne befæste amerikanernes sikkerhed. Men så snart Irakkrigen begyndte at trække ud (i 2004-2005) mistede missionsprojektet sin appel og afslørede Vietnamkrigens gamle dilemma: USA var endt som lejesoldater for et regime, der havde sit folk imod sig. Nu drejede Amerika – langsomt som en supertanker – og supermagten indledte allerede under Bush den bevægelse, der stadig er igang: Hjem.

DET helt nye i 2014 er netop, at Obama ikke retfærdiggør krigen mod Islamisk Stat som et stadie på vejen mod demokrati og frihed i Mellemøsten og så bevidst fastholder sin ret til *ikke* at 'gå hele vejen'. Han kræver ret til at sige A og aldrig, aldrig B. Han vil skabe det rum, hvor den amerikanske præsident i fremtiden selektivt og velovervejnet kan bruge de mest suveræne af sine magtmidler

(droner, fly) til at gribe ind i præcis de afgørende øjeblikke, hvor gevinsten ved handling hver gang opvejer omkostningerne. Havde dette været for et par årtier siden, havde man lovet os en videnskabeliggjort krig – kontrollabel, afmålt, præcis. Men i 2014 er der ingen påstand om at dette bliver særligt ophøjet, hverken moralsk eller praktisk. Håbet er ikke at undgå kaos, men at styre syndfloden udenom os selv.

MED Første og Anden Verdenskrig havde Europa mistet troen på, at der for enden af krigen ventede en form for *afklaring*. Det er den samme mistanke, der siden 2001 har sneget sig ind i det amerikanske verdensbillede. Krigen er en tilstand. Konflikten er et eksistensvilkår. Muren er et faktum. I 1989 – og længe efter - var det så ubegribeligt, hvor hurtigt Muren faldt. I 2014 er det så chokerende, hvor længe den stod.

Kjersgaard (f.1975) er student fra Hong Kong og uddannet på Universitetet i Oxford. Siden 2002 udgiver af RÆSON (raeson.dk) og siden 2004 tv-vært for DR.